

Armağan ÖZTÜRK
Kocaeli

**BİLİMDE KAPİTALİST RASYONELLİĞİN ENSTRÜMANLARI:
REFERANS SİSTEMİ VE LİYAKAT AHLAKI ÜZERİNE ELEŞTİRİLER**

Bu bildiride bilim ile kapitalizm arasındaki ilişkinin bir dizi yapısal unsur tarafından desteklendiği ve bilimin kapitalizm tarafından koşullanmasının sistemin kendi iç dinamiklerini önemli ölçüde belirlediği tezi üzerinde durulacaktır. Tartışmamızın merkezinde ise “alıntı yapmak” olgusu ve genel olarak alıntı özelinde yetkinleşmiş referans sistemi gerçeği vardır. Bildiride bilimi insanlığa bağlayan temel mekanizma olarak referans sisteminin doğrudan doğruya kapitalizmin rasyonellik anlayışını temsil ettiği ileri sürülecektir.

Bu bahsi geçen genel iddia bir dizi alt önerme ile açılabilir: 1) Her şeyden önce referans sistemi *özel mülkiyetçi* bir hak anlayışından meşruluğunu alır. Bir makaleye ya da bir kitaba alıntı verdiğimiz ya da bizim eserlerimiz başka çalışmalarda alıntıya konu olduğunda aslında özel mülkiyetin en önemli unsurunu (bir nesnenin ancak bir kişiye ait olduğu, nesnelerin aynı anda herkese ait olamayacağını) kabul etmiş oluruz. Bir esere alıntı yapmak açıkça o eserin yazarının çalışmanın sahibi olduğunu ve zımnen de eserin herkesçe sahiplenemeyeceğini benimsemek anlamına gelir. Bu haliyle referans özel mülkiyetçi düşüncenin onanması ve ortak mülkiyetin yadsınması pratiğini destekler. 2) Teknik bilimlerde iktidar olarak bilgi anlayışına yönelik teknolojinin sağladığı meşrulaştırma işlevini sosyal bilimlerde referans sistemi üstlenir. Referans hem bilgiyi teknikleştirir, bilginin belli bir standart (biçim) olarak akılda kalmasını sağlar, hem de liyakat ahlakıyla sonuçlanacak genel bir fayda-maliyet düzenine teknik alt yapı desteği sunar. Öğretim üyelerinin yükseltilmesinde esas alınan puantaj sistemi araçsal rasyonellik temelinde işleyen bir ussal mekanizmadır aslında. Bu mekanizma kimin ne yaptığını kayıt altına alan bir genel muhasebe sistemi gibi işler. Her bir yeni referans bilim insanları üzerindeki denetime yeni bir katkıdır aynı zamanda. Bilginin iktidara dönüşmesi ya da iktidarın bilgi üzerinden bilimi ve insanlığı kontrol etmesi olgusu referans sistemi sayesinde devam eder. 3) Kapitalizm-bilim ilişkisinde alıntı teması üzerinden söz konusu olan bir diğer dikkat çekici unsur liyakat ahlakıdır. Özel mülkiyetçi referans uygulaması kişilerin birbirlerine göre değerlendirileceği (değer kazandığı) bir genel karşılaştırma rejimine, böylesi bir rejimde layık olanı başarılı olana indirgeyen bir ahlak biçimine yol açar. Liyakat ahlakı kapitalist sistemin kendini meşrulaştırdığı üst yapısal bir söylem setini ifade eder. Bilim de kapitalist dünyanın bu kendine özgü ahlak modelini içselleştirmiş durumdadır. Liyakat ahlakı sayesinde kapitalizmin hem tekeli, hem de rekabetçi yönleri bilim aynasına yansır. Liyakatçı rejim üniversiteler arasında ve öğretim üyelerinin kendi arasındaki yarışta destekler. Ama aynı zamanda üniversitelerin yaşlı profesörlerin gözetiminde bir tür kast sistemi aracılığıyla yönetilmesinin de yolunu açar. Bu sistem birçok başka işlevinin yanında öğretim üyeleri emek piyasasına girişi de kontrol eder. Böylelikle bilim adamları cemaati dış dünyaya kapanır. Sistem içi iletişim ise halkın anlamadığı bir bilim dili yaratılarak çözülür.

Referans yaparak başladığımız kavramsal yolculuk bizi liyakat ahlakının kıyısına kadar götürür. Ancak liyakatten bahsederken tekrar başladığımız yere referans yapma pratiğine geri döneriz. Çünkü liyakat kuralları bilimi muhafazakârlaştıran karartıcı bir ideolojiyi beraberinde getirir. Böylelikle bilim meşru kılan eleştirel akıl da yerini kuru bir biçimsel akla bırakır. Bilimin rahatsız edici, ezber bozucu bir etkinlik olmaktan çıkarak, uyumu kolaylaştıran tamamlayıcı bir geleneğe dönüşmesinde referansın hayati bir işlevi vardır. Referans yapma alışkanlığı kişiyi sürekli olarak belli bir yönde davranmaya zorlar. Aslında referans yapmak özü itibarıyla düşüncelerini, yargılarını geçmişte yaşamış kişilerin düşünceleri ile desteklemek gibi bir amacı ön plana çıkarır. Referansla makale yazmak demek görüşlerini senden önce yazılanları dikkate alarak, onlara kendi duruşun karşısında ayrıcalıklı bir yer vererek kamuya açıklamak demektir. Yargılarına bilimin

geçmişinden dayanak arayan yazar zamanla bu geçmişin epistemolojik üstünlüğünü kabul eder hale gelir. Referans arttıkça özgünlük azalır; yeni şeyleri ortaya koyabilme potansiyeli ortadan kalkar. Bu durum aynı zamanda aklın özgürlüğü anlamında bilimin yaratıcı ruhunun da ölümüdür.

Anahtar Kelimeler: Referans, Liyakat, teknik akıl, eleştiri